

**WARISAN SENI BUDAYA DAN PELANCONGAN
NEGERI KELANTAN**

Kertas Projek ini diserahkan kepada Sekolah Siswasah untuk
memenuhi keperluan sebahagian daripada pengajian
Ijazah Sarjana Sains (Pengurusan)
Universiti Utara Malaysia

Oleh

Zaharan Bin Hussain

© Zaharan, 2000. Hak Cipta Terpelihara

**Sekolah Siswazah
(Graduate School)
Universiti Utara Malaysia**

**PERAKUAN KERJA KERTAS PROJEK
(Certification of Project Paper)**

Saya, yang bertandatangan, memperakukan bahawa
(I, the undersigned, certify that)

ZAHARAN HUSSAIN

calon untuk Ijazah
(candidate for the degree of) Sarjana Sains (Pengurusan)

telah mengemukakan kertas projek yang bertajuk
(has presented his/her project paper of the following title)

WARISAN SENI BUDAYA DAN PELANCONGAN NEGERI KELANTAN

seperti yang tercatat di muka surat tajuk dan kulit kertas projek
(as it appears on the title page and front cover of project paper)

bahawa kertas projek tersebut boleh diterima dari segi bentuk serta kandungan,
dan meliputi bidang ilmu dengan memuaskan.
*(that the project paper acceptable in form and content, and that a satisfactory
knowledge of the field is covered by the project paper).*

Nama Penyelia
(Name of Supervisor): Dr. Ismail bin Lebai Othman

Tandatangan
(Signature)

:

Tarikh
(Date)

: 9/9/00.

KEBENARAN MENGGUNA

Kertas Projek ini adalah sebagai memenuhi sebahagian daripada pengajian lepas ijazah Universiti Utara Malaysia (UUM). Saya bersetuju supaya pihak perpustakaan UUM mengadakan kertas projek ini bagi tujuan rujukan. Saya juga bersetuju bahawa kebenaran untuk membuat salinan, keseluruhan atau sebahagian daripadanya, bagi tujuan akademik mestilah mendapat kebenaran daripada penyelia saya atau semasa ketiadaan beliau, kebenaran tersebut boleh diperolehi daripada Dekan Sekolah Siswazah. Sebarang penyalinan, penerbitan atau penggunaan ke atas keseluruhan atau sebahagian kertas projek ini untuk perolehan kewangan tidak dibenarkan tanpa kebenaran bertulis daripada saya. Permohonan untuk kebenaran membuat salinan atau lain-lain kegunaan sama ada secara keseluruhan atau sebahagiannya boleh dibuat dengan menulis kepada :

Dekan Sekolah Siswazah,
Universiti Utara Malaysia,
06010 Sintok,
Kedah Darul Aman

ABSTRAK

Kajian terhadap warisan seni budaya masyarakat Kelantan dan kesannya terhadap perkembangan industri pelancongan di Kelantan merupakan satu kajian berbentuk saintifik bertujuan untuk melihat dan meninjau sejauhmana tarikan warisan seni budaya tradisi masyarakat mempengaruhi pelancong dalam negeri dan pelancong luar negeri untuk datang ke Kelantan dan menjadikanya satu modal utama untuk membangunkan industri pelancongan selaras dengan hasrat kerajaan Negeri Kelantan untuk memajukan sektor ini dengan jayanya.

Warisan seni budaya sebagai alat utama pemasaran industri pelancongan negeri Kelantan yang menjadi subjek kajian dilihat daripada empat sudut iaitu sosio-budaya masyarakatnya, hasil kerjatangannya, permainan tradisi rakyatnya , dan seni persembahan tradasi masyarakatnya. Dari hasil kajian, didapati pelancong dalam negeri dan pelancong luar negeri datang ke Kelantan adalah kerana negeri Kelantan mampu menawarkan pelbagai sumber tarikan yang tersendiri iaitu, disamping keunikan warisan seni budaya masyarakatnya, pelancong-pelancong juga tertarik dengan keadaan semulajadi pantainya yang cantik dan menarik disamping permandangan suasana kampung yang indah.

Hasil dari temubual dengan para pelancong melalui soal-selidik dan pemerhatian, serta perbincangan dengan pihak-pihak pengurusan yang berkenaan, beberapa cadangan untuk memperbaiki kelemahan dan masalah yang wujud telah dapat dikumpulkan. Adalah diharapkan bahawa cadangan-cadangan ini dapat membantu pihak-pihak tertentu untuk memperbaiki kelemahan ke arah kemajuan berterusan industri pelancongan negeri Kelantan.

ABSTRACT

A study of relationship between Kelantan's cultural heritage and tourism was conducted throughout the state. The extent of this relationship was analysed through an empirical research. There are certain elements of the cultural heritage found to be potential tourism products that need further development.

It is argued that the rich cultural heritage in the state is capable of attracting tourists to visit Kelantan. The elements of socio-cultural, handicrafts, traditional games and performing arts are independent variables used in this study.

The study shows that local and international tourists came to Kelantan because of its uniqueness in the cultural heritage attractions. Beside its unique culture, Kelantan is able to offer beautiful crystal beaches and fascinating kampung lifestyle.

Result from discussions, interviews and observation among tourism stake holders have led to formulation of some suggestions to help further improve tourism development in the state.

PENGHARGAAN

Bersyukur saya ke hadrat Allah s.w.t di atas izinnya, maka projek ini dapat disiapkan dan menjadi kenyataan.

Setinggi-tinggi penghargaan saya rakamkan kepada Penyelia Projek Sarjana saya, Dr. Ismail bin Lebai Othman di atas segala bimbingan, perbincangan dan bantuan yang diberikan disepanjang tempoh penyelian projek sarjana ini.

Terima kasih yang tidak terhingga saya ucapkan kepada semua kakitangan Pusat Penerangan Pelancongan Kelantan, PKINK, pihak pengurusan hotel yang terbabit sehingga membolehkan saya menjalankan kajian ini.

Sekalung penghargaan dan terima kasih juga dihulurkan kepada semua pensyarah Sekolah Siswazah, Universiti Utara Malaysia yang telah membimbing, memdidik serta memperkayakan ilmu dalam bidang yang berkaitan. Tidak lupa juga kepada semua rakan seperjuangan di atas segala teguran, dorongan, bantuan serta kerjasama yang diberikan amat dihargai dan akan menjadi kenangan abadi.

Buat isteri dan anak-anak serta seisi keluarga, segala perhatian dan pengorbanan kalian amat disanjung tinggi. Atas segala-galanya, semoga Allah s.w.t sahaja yang akan memberikan ganjaran yang sewajarnya. Insya Allah.

Diabadikan untuk insan tersayang.....

Ayah dan Bonda

Isteriku Najah serta

Anak-anak yang disayang

Luqman Hakim

Nur Hidayah

Terima kasih di atas segala

pengorbanan, kesabaran, dan sokongan

Hanya Allah s.w.t. sahaja yang dapat membalasnya.

KANDUNGAN

Muka surat

Kebenaran Mengguna	i
Abstrak	ii
Abstract	iii
Penghargaan	iv
Diabadikan untuk insan tersayang	v
Senarai Kandungan	vi
Senarai Jadual	x
Senarai Lampiran	xii

BAB 1   PENDAHULUAN

1.1	Pengenalan	1
1.2	Pernyataan Masalah	5
1.3	Objektif Kajian	7
1.4	Pembentukan Hipotesis	8
1.5	Kerangka Teoritikal	12
1.6	Kepentingan Kajian	13
1.7	Batasan Kajian	13
1.8	Definisi-definisi Konsep	14
1.8.1	Warisan Seni dan Budaya	14
1.8.2	Pelancongan Seni Budaya	16
1.8.3	Festival Seni Budaya Kelantan	17
1.8.4	Pelancong	17
1.8.5	Tarikan Pelancongan	18
1.8.6	Industri Pelancongan	19

BAB 2   ULASAN KARYA

2.1	Pengenalan	21
2.2	Aspek Budaya Masyarakat Kelantan	24
2.2.1	Kehidupan Suasana Kampung	25
2.2.2	Islam	26
2.2.3	Kesenian, Kraftangan dan Hiburan Masyarakat Kelantan	26
2.3	Sosio-budaya Sebagai Sumber Tarikan Pelancongan	29
2.4	Hasil Seni Kerja Tangan Masyarakat Sebagai Sumber Tarikan Pelancongan	33
2.5	Persembahan Seni Tradisi dan Permainan Rakyat Sebagai Sumber Tarikan Pelancongan	35

BAB 3   KAEDAH KAJIAN

3.1	Pengenalan	38
3.2	Reka Bentuk Kajian	38
3.3	Lokasi Kajian	38
3.4	Populasi dan Persampelan	39
3.4.1	Populasi	39
3.4.2	Sampel	39
3.4.3	Saiz Sampel	40
3.5	Sumber Data	40
3.6	Teknik Pengumpulan Data	40
3.7	Kajian Rintis	41
3.8	Teknik Analisa Data	42

BAB 4 ANALISA DATA

4.1	Pengenalan	43
4.2	Latar Belakang Responden	43
4.2.1	Residen Pelancong	43
4.2.2	Jantina Pelancong	44
4.2.3	Umur Responden	44
4.2.4	Taraf Perkahwinan	45
4.3	Tujuan Lawatan	45
4.4	Jenis Lawatan	46
4.5	Bilangan Lawatan	46
4.6	Sumber Tarikan dan Industri Pelancongan Kelantan	47
4.7	Sosio-budaya Sebagai Sumber Tarikan Pelancongan	49
4.8	Keunikan Hasil Kerja Tangan Sebagai Sumber Tarikan Pelancongan	52
4.9	Permainan Tradisi Rakyat Sebagai Sumber Tarikan Pelancongan	55
4.10	Persembahan Seni Tradisi Sebagai Sumber Tarikan Pelancongan	56
4.11	Analisis Realibiliti	58
4.12	Pengujian Hipotesis	60
5.12.1	Hubungan Pelancong dan Dorongan Melancong	63
5.12.2	Hubungan Jantina Pelancong dan Dorongan Melancong	64
5.12.3	Hubungan Umur Pelancong dan Dorongan Melancong	65
5.12.4	Hubungan Taraf Perkahwinan dan Dorongan Melancong	66

5.12.5 Hubungan Pelancong dan kekuatan Pengaruh Warisan Seni Budaya	67
5.12.6 Hubungan Pelancong dan Tarikan Kegigihan Wanita Kelantan	68
5.12.7 Hubungan Pelancong dan Tarikan Sifat Dinamis Masyarakat Melayu Kelantan.	69
5.12.8 Hubungan Pelancong dan Tarikan Penghayatan nilai Islam dan Budaya Timur	70
5.12.9 Hubungan Pelancong dan Tarikan Suasana Selesa di Kelantan	71
5.12.10 Hubungan Pelancong dan Tarikan Sifat Ramah Masra Masyarakat Kelantan	72
5.12.11 Hubungan Pelancong dan Tarikan Pelbagai Jenis Makanan dan Kueh Mueh Tradisional	72
5.12.12 Hubungan Pelancong dan Tarikan Keunikan Hasil Kerja Tangan	73
5.12.13 Hubungan Pelancong dan Tarikan Keunikan Permainan Tradisi Masyarakat Kelantan	74

BAB 5 RUMUSAN DAN CADANGAN

5.1 Pengenalan	75
5.2 Rumusan Soal-selidik	75
5.3 Rumusan Ujian Hipotesis	83
5.9 Rumusan Penemuan dan Pemerhatian	86
5.10 Cadangan	88

SENARAI JADUAL

No. Jadual	Tajuk	Muka surat
1.1	Jumlah kemasukan pelancong domestik dan pelancong antarabangsa ke Kelantan dari tahun 1984 - 1998	4
1.2	Jumlah pendapatan dari sektor pelancongan bagi tahun 1990 - 1998	4
1.3	Purata perbelanjaan pelancong bagi tahun 1990 - 1998	5
2.1	Senarai kedudukan aktiviti dalam Specialty Travel Index	22
4.1	Residen Pelancong	43
4.2	Jantina Responden	44
4.3	Taburan Umur Pelancong	44
4.4	Taraf Perkahwinan	45
4.5	Tujuan Lawatan	45
4.6	Jenis Lawatan	46
4.7	Bilangan Lawatan Responden	46
4.8	Kelantan Menawarkan Pelbagai Sumber Tarikan	47
4.9	Tarikan Warisan Seni Budaya Masyarakat	47
4.10	Keunikan Budaya masyarakat Melayu	48
4.11	Budaya masyarakat Kelantan tetap teguh menghadapi perubahan zaman.	48

4.12	Kekuatan pengaruh warisan seni budaya terhadap pelancongan Kelantan.	49
4.13	Kegigihan kaum wanita Kelantan bersaing dengan kaum lelaki dalam merebut peluang ekonomi.	49
4.14	Sifat dinamis masyarakat Melayu Kelantan bersaing dengan kaum lain dalam merebut peluang-peluang ekonomi.	50
4.15	Penghayatan nilai-nilai Islam dan budaya ketimuran	50
4.16	Perpaduan dan perhubungan erat diantara kaum dan suasana selesa semasa berada di Kelantan.	51
4.17	Sifat ramah mesra masyarakat Kelantan sebagai sumber tarikan pelancongan	51
4.18	Makanan dan kueh-mueh tradisional yang pelbagai dan lazat sebagai sumber tarikan pelancongan.	52
4.19	Ketinggian seni dan mutu hasil kerjatangan masyarakat Kelantan.	52
4.20	Hasil kerjatangan menggunakan daya kreativiti dan imajinasi yang tinggi.	53
4.21	Perasaan bangga memiliki hasil kerjatangan masyarakat Kelantan.	53
4.22	Corak dan bentuk pada hasil kerjatangan melambangkan keperibadian.	54
4.23	Kekuatan pengaruh keunikan hasil kerjatangan sebagai sumber tarikan.	54
4.24	Permainan rakyat sebagai permainan tradisional asli masyarakat.	55
4.25	Cara permainan rakyat dimainkan.	55
4.26	Keunikan permainan tradisional sebagai sumber tarikan pelancongan.	56
4.27	Persembahan seni tradisi dan tarikan pelancongan.	56
4.28	Tarikan persembahan tradisi dari segi aksi, pakaian, bahasa dan muzik.	57

SENARAI LAMPIRAN

Bil	Tajuk Lampiran	Lampiran
1.	Contoh borang soal-selidik (B. Malaysia)	1
2.	Contoh borang soal-selidik (B. Inggeris)	2
3.	Crosstab Hubungan Tempat Asal Pelancong dan Dorongan Melancong	T1
4.	Crosstab Hubungan Jantina Pelancong dan Dorongan Melancong	T2
5.	Crosstab Hubungan Taraf Perkahwinan Pelancong dan Dorongan Melancong	T3
6.	Crosstab Hubungan Umur Pelancong dan Dorongan Melancong	T4
7.	Crosstab Hubungan Tujuan Melancong dan Dorongan Melancong	T5
8.	Crosstab Hubungan Tempat Asal Pelancong dan Tarikan Keunikan Hasil Kerja Tangan	T6
9.	Crosstab Hubungan Tempat Asal Pelancong dan Keunikan Permainan Tradisi Rakyat	T7

BAB 1

PENDAHULUAN

1.1 Pengenalan

Kelantan sebuah negeri yang terkenal sebagai lubuk budaya, pusat pengajian dan pemancaran Islam dan pusat tradisi intelektualisme yang kukuh sejak zaman berzaman. Dari sebuah negeri yang berkembang dalam sejarahnya, dengan berbagai gelaran seperti gelaran negeri ' Cik Siti Wan Kembang' , ' Tanah Serendah Sekebun Bunga' , 'Kota Budaya' sehinggalah kepada gelaran 'Kelantan Darulnaim', apapun nama timangannya, kesimpulan yang boleh diambil ialah bahawa Kelantan merupakan taman citra (imej) yang mempunyai identiti dan tegak memperlihatkan wajahnya.

Kelantan sejak sekian lama mampu menghadapi ujian dengan struktur sosio-budayanya yang sukar bergoyang dalam menghadapi perubahan. Keperibadiannya yang tersendiri, sehingga menarik timur dan barat untuk menyelidik. Keunikannya bukan semata-mata kerana loghat Kelantan, tetapi lebih jauh dari itu. Sebut sahaja apa bidangnya, Kelantan mempunyai segalanya. Dalam kesegalaan itulah Kelantan hidup dan berkembang dalam lingkungan masyarakat dan budaya Melayu yang lebih luas (A.Aziz Deraman, dalam Nik Mohamad, 1986)

Kebudayaan tradisi masyarakat Kelantan terpancar daripada warisan kesenian tradisi rakyat dan etnik Kelantan sepertimana dapat dilihat dalam persembahan Mak Yong, Wayang Kulit dan Dikir Barat, kemahiran perusahaan songket, membatik , ukir-mengukir, perusahaan perak dan tembaga, permainan rakyat dan sebagainya.

Watak Kelantan sering dikaitkan dengan watak dinamis. Kedinamisan masyarakatnya terjelma dalam segala lapangan, kehidupan sosio-budaya, politik dan ekonomi. Semangat

The contents of
the thesis is for
internal user
only

Rujukan

- Aliza Salleh (1996). *Faktor-faktor Perkembangan Industri Pelancongan : Kajian Kes Negeri Kelantan*, Latihan Ilmiah, Sekolah Ekonomi, Universiti Utara Malaysia, Kedah.
- Asean Seminar on Culture and Tourism* (1988). Final Report : Ministry of Culture and Tourism Malaysia with the cooperation of Asean Sub-Committee on Tourism, Kuala Lumpur.
- Bull, A. (1991). *The Economic of Travel and Tourism*. Pitman Publishing, Melbourne, Australia.
- Burkart, A.J. & Medlik, S. (1991). *Tourism : Past, Present and Future*, 2nd Edition. Heinemann Professional Publishing, Oxford.
- Burns, P. M., Holden, A. (1995). *Tourism: A New Perspective*. Prentice Hall Inc., Englewood Cliff, New Jersey.
- Chuan, Ti. T.(1994). *Issues and Challenges In Developing Nature Tourism in Sabah*. Institut Kajian Pembangunan (Sabah), Kota Kinabalu, Sabah, Malaysia.
- Cooper, C.P., Lockwood, A. (1992). *Progress in Tourism, Recreation and Hospitality Management*, Vol 4. Belhaven Press, London.
- Craig-Smith, S. J., French, C. N. (1994). *Learning To Live With Tourism*. Pitman Publishing, Melbourne, Australia.
- de Kadt, E. (1979). *Tourism: Passport to Development?*. Oxford University Press, Washingtton, D.C.
- Hall, C.M. (1994). *Tourism and Politics : Policy, Power and Place*. John Wiley & Sons Ltd, England.
- Harrison, L.C., Husbands, W. (1996). *Practicing Responsible Tourism : International Case Studies in Tourism Planning, Policy, and Development*. John Wiley & Sons, Inc. Canada.
- Inglis, F. (1993). *Cultural Studies*. Blackwell Publisher, Oxford, UK.
- "Kelantan sasar 3 juta pelancong". Harakah. 7 Jun. 1999, ms. 2

- Lew, Alan A., Yu, Lawrence. (1995). *Tourism in China*. Westview Press, Inc., USA
- Medlik, S. (1991). *Managing Tourism*. Butterworth-Heinemann Ltd, Oxford
- Mohd. Majid Konting. (1994). *Kaedah Penyelidikan Pendidikan*. Dewan Bahasa dan Pustaka, Kementerian Pendidikan Malaysia, Kuala Lumpur.
- Nanda, S. (1987). *Anthropology and Culture*, Wadsworth Publishing Company, Belmont, California.
- Nash, M. (1974). *Peasant Citizens : Politics, Religion, and Modernization in Kelantan, Malaysia*. Paper in International Studies Southeast Asia Series No. 31, Ohio University Center For International Studies Southeast Asia Program, 1977, Athens, Ohio.
- Nik Mohamed Nik Mohd. Salleh. (1986). *Warisan Kelantan V*. United Selangor Press, Kuala Lumpur.
- Ritchie, J.R.Brent. & Goeldner, C. R. (1994). *Travel, Tourism and Hospitality Research: A Handbook for Manager and Researchers, 2nd Edition*, John Wiley & Sons, Inc. Canada.
- Sekaran, U.(1992). *Research Methods for Business : A Skill Building Approach*. John Wiley and Sons Inc. New York.
- S. Takdir Alisjahbana. (1986). *Antropologi Baru*. P.T. Dian Rakyat, Jakarta.
- Swarbrooke, J. (1995). *The Development & Management of Visitor Attraction*, Butterworth-Heinemann Ltd, Oxford.
- Theobald, W. F. (1994). *Global Tourism: The Next Decade*. Butterworth - Heinemann Ltd, Oxford.
- Tucker, K. (1984). *Asean - Australian Trade In Tourist Services*, ASEAN - Australia Joint Research Project, Kuala Lumpur.
- Van Harssel, J. (1994). *Tourism : An Exploration*, 3rd Edition. Prentice-Hall, Inc. Englewood Cliffs, New Jersey.
- Wan Abd.Rahman Wan Hassan. (1990). *Kajian Mengenai Peranan Tempat-tempat Bersejarah dan Rekreasi Dalam Menarik Pelancong Ke Melaka*. Modul Kajian Projek,
Pusat Pembangunan Pengurusan, Institut Tadbiran Awam Negara, Kuala Lumpur.
- Weiler, B., Hall, M. (1992). *Special Interest Tourism*. New York. John Wiley & Sons.

- Wright, Barbara Ann. S. (1980). *Wayang Siam: An Ethnographic Study Of The Malay Shadow Play Of Kelantan*. University Microfilms International. Michigan.
- Yamashita, S., Kadir H. Din., Eades, J.S. (1997). *Tourism and Cultural Development in Asia and Oceania*. Universiti Kebangsaan Malaysia, Bangi.
- Zainal Abidin Bakar. (1990). *Malaysia: Ke arah Negara Pelancongan Yang Permai*, Kumpulan Esei Hadiah Petronas - DBP, 1990, Dewan Bahasa dan Pustaka, K.Lumpur.